

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑ

ARCHAEOLOGY

ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΚΗ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑ
PREHISTORIC ARCHAEOLOGY

ΥΣΤΕΡΟΕΛΛΑΔΙΚΟ ΕΛΛΕΙΨΨΟΕΙΔΕΣ ΜΕΓΑΡΟ ΣΤΑ ΤΖΑΝΝΑΤΑ ΠΟΡΟΥ

ΝΕΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΥΣΤΕΡΟΕΛΛΑΔΙΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟ
ΣΤΗΝ ΚΕΦΑΛΛΗΝΙΑ

Δρ. Αντώνης Σπ. Βασιλάκης
Επίτιμος Έφορος Αρχαιοτήτων

Εισαγωγή

Στην παρουσίαση εκτίθενται συνοπτικά τα προκαταρκτικά συμπεράσματα από την ανασκαφή υστεροελλαδικού μεγάρου στη Ρίζα Τζαννάτων της περιοχής Πόρου της Κεφαλληνίας¹ (εικ. 1). Στο τέλος θα αναφερθώ στη συμβολή της ανασκαφής στη γνώση για την αρχαιολογία των τελευταίων αιώνων της εποχής του χαλκού στο κεντρικό και νότιο Ιόνιο και στη χρήση των όρων «υστεροελλαδικός» και «μυκηναϊκός».

Η ανακάλυψη και ανασκαφή του υστεροελλαδικού II-III (1450-1200 π.Χ.) ελλειψοειδούς² μεγάρου στα Κατσιβελάτα (αγρός ιδιοκτησίας Ευ. Μενεγάτου) του οικισμού Ρίζα Τζαννάτων της περιοχής Πόρου (εικ. 2) συμπληρώνει την εικόνα που έχουμε για τη ΝΑ. Κεφαλονιά τις τελευταίες δεκαετίες. Η εικόνα αυτή έχει σηματοθευτεί από την ανακάλυψη το 1991 του ηγεμονικού μυκηναϊκού θολωτού τάφου στη διπλανή θέση Μπούρτζι από τον Γ. Μεταξά και την ανασκαφή (1992-94) από το Λ. Κολώνα³. Στο Συνέδριο για τα γράμματα, την ιστορία και τη λαογραφία της περιοχής Πρόννων, οι ανασκαφείς του τάφου, Λ. Κολώνας και Ι. Μόσχος, τόνισαν τη σπουδαιότητα της ανακά-

1. Ευχαριστώ την οργανωτική και την επιστημονική επιτροπή του 11ου Πανιόνιου Συνεδρίου για την αποδοχή της συμμετοχής μου. Η παρουσίαση αφιερώνεται στη μνήμη των †Γιάννη Καμπίτση, †Pieter Van Hasselt και †Βασίλη Τραυλού.

2. Χρησιμοποιείται ο πιο οικείος όρος 'ελλειψοειδής' για να αποδώσει τον αγγλικό όρο 'oval'.

3. ΛΑΖΑΡΟΣ ΚΟΛΩΝΑΣ, «Ο θολωτός τάφος Τζαννάτων Πόρου και οι θολωτοί τάφοι της ηπειρωτικής Ελλάδας», Συνέδριο για τα Γράμματα, την Ιστορία και τη Λαογραφία της περιοχής Πρόννων (Πόρος, 8-11 Σεπτ. 2005). Πόρος - Κεφαλονιά 2007, σσ. 329-361.

λυψης, του θολωτού τάφου που σηματοδοτεί «την ύπαρξη στην συγκεκριμένη περιοχή ενός ισχυρού μυκηναϊκού κέντρου, που άκμασε για περισσότερα από 300 χρόνια και προσφέρει νέα αρχαιολογικά στοιχεία»⁴. Τη διαπίστωση συμπερίστηκε η αείμνηστη Α. Πιλάλη-Παπαστερίου, συμπληρώνοντας, ότι «λείψανα του σύγχρονου οικισμού δεν έχουν ακόμη εντοπιστεί»⁵. Οι αναφορές προκάλεσαν συνέχιση της έρευνας με αναζήτηση του συγχρόνου με τον τάφο οικιστικού καταλοίπου, που ανακαλύφθηκε το 2011, όταν ο γράφων ήταν διευθυντής στην τοπική Εφορεία Αρχαιοτήτων (εικ. 3).

Προανασκαφική εικόνα

Σε περιοδείες στην περιοχή Τζαννάτων διαπιστώσαμε ότι κοντά στον οικισμό *Ρίζα Τζαννάτων*, στη θέση *Κατσιβελάτα*, η καλλιέργεια σε ένα ξέφωτο φυτεμένο με ελιές, είχε καταστρέψει μια αρχαιολογική θέση, δημιουργώντας σωρό πέτρες. Ανάμεσά τους ξεχώριζε ένας χαμηλός αρχαίος τοίχος από μεγάλες πέτρες (εικ. 4). Τα επιφανειακά ευρήματα ήταν κεραμίδες ρωμαϊκών τάφων, απολεπίσματα πυριτόλιθου και λίγα όστρακα αγγείων. Ο αρχαίος τοίχος όριζε το λινόφυτο από τα Δ., όπου τα δασικά δέντρα είχαν φυτρώσει μέσα σε σωρούς πέτρες. Το χωράφι ήταν διαμορφωμένο στο παρελθόν σε 'πεζούλες' με 'λιθίες' απο ημίεργες πέτρες προερχόμενες από διάλυση αρχαίων κτηρίων. Για να γίνει η ανασκαφή αφαιρέθηκαν δένδρα (δρυς, σκίνοι και παλιές ελιές), αφού κάτω από αυτά βρισκόταν το μεγαλύτερο σωσμένο τμήμα του μεγάρου (εικ. 5).

Ανασκαφή

Η ανασκαφή πραγματοποιήθηκε τον Αύγουστο-Οκτώβρη 2011, τον Σεπτέμβριο-Νοέμβριο 2012 και τον Αύγουστο-Σεπτέμβριο 2013, έγινε με δαπάνη της Εταιρείας Μελετών Προϊστορικής Κεφαλληνίας, του Ινστιτούτου Προϊστορίας του Αιγαίου και του Πανεπιστήμιου Simon Frazer Καναδά, αφού η Εφορεία Αρχαιοτήτων το 2011 είχε μηδαμινό προϋπολογισμό. Πολλοί φίλοι

4. ΙΩΑΝΝΗΣ ΜΟΣΧΟΣ, «Η Περιοχή των Πρόνων και η ανατολική ακτή της Κεφαλονιάς πριν από την ιστορία. Τοπογραφία της νήσου, κατάλογος των θέσεων και συμπεράσματα» Στο ίδιο, ό.π., σσ. 227-324.

5. ΑΓΓΕΛΙΚΗ ΠΙΛΑΛΗ, «Η Πύλαρος και το αρχαιολογικό τοπίο της Κεφαλονιάς: Μια πολιτική της αρχαιολογίας». *Η Πύλαρος στο διάβα του χρόνου. Επιστημονικό Συνέδριο*, Αγία Ευφημία, 1-4 Σεπτεμβρίου 2005. Επιμέλεια: Πέτρος Πετράτος, Αγία Ευφημία: Δήμος Πυλάρων 2007, σ. 132.

εκδήλωσαν με διάφορους τρόπους τη συμπαράστασή τους. Η ανασκαφή και τα αποτελέσματα της παρουσιάστηκαν το 2011 στο Αργοστόλι, το 2012 στην Αθήνα, το 2013 στον Καναδά και στο Ηράκλειο, και στο 3ο Επιστημονικό Συμπόσιο «Η Περιφέρεια του Μυκηναϊκού Κόσμου» στη Λαμία⁶. Το 2014 το Ερευνητικό Πρόγραμμα Τζαννάτων εντάχθηκε στα προγράμματα του Πανεπιστημίου Αθηνών ως μεταδιδακτορική έρευνα του ομιλούντος⁷. Προκαταρκτικές ανακοινώσεις των αποτελεσμάτων της ανασκαφής έχουν δημοσιευθεί ήδη σε διαδικτυακούς αρχαιολογικούς τόπους⁸.

Με την προκαταρκτική αυτή ανακοίνωση εκθέτομε τα αποτελέσματα της ανασκαφής με χρονολογική σειρά, ξεκινώντας από τα επιφανειακά ευρήματα, και τα πρώτα συμπεράσματα της μελέτης των ευρημάτων.

α. Ρωμαϊκό νεκροταφείο

Εντοπίστηκε στο καλλιεργημένο χωράφι, ανατολικά από το μέγαρο. Ο αριθμός των τάφων είναι άγνωστος, γιατί πολλοί είχαν διαλυθεί από την καλλιέργεια. Οι 5 κεραμοσκεπείς τάφοι (καλυβίτες), που ανασκάφτηκαν, είχαν κατασκευαστεί πάνω στον κοκκινωπό βράχο. Ήταν απλοί αβαθείς λάκκοι, με λίγες μικρές πέτρες που τους όριζαν και ήταν καλυμμένοι με μεγάλες κεραμίδες (εικ. 6-7). Σε μια ταφή ο νεκρός είχε τοποθετηθεί πάνω από τις κεραμίδες. Πολλές σπασμένες κεραμίδες συλλέχτηκαν σε όλον τον χώρο της ανασκαφής. Η απουσία ειδικών ευρημάτων δυσκολεύει τη χρονολόγησή τους.

6. 3η Επιστημονική Συνάντηση για την Περιφέρεια του Μυκηναϊκού Κόσμου, Λαμία 2018 (Υπό έκδοση).

7. Σημαντική ήταν η παραχώρηση από τον κ. Ανδρέα Καμπίτση του σπιτιού του πατέρα του †Γιάννη Καμπίτση, δίπλα στην ανασκαφή, που ανακαινίσαμε και έγινε Σπίτι της Ανασκαφής το 2012 και 2013. Στα χρόνια της ανασκαφής και της μελέτης συνεργάστηκαν έλληνες και ξένοι αρχαιολόγοι και φοιτητές αρχαιολογίας, αρχιτέκτονας, τοπογράφος, χαρτογράφος, συντηρητές, εργατοτεχνίτες ανασκαφών, ενώ αρκετοί πρόσφεραν εθελοντική υπηρεσία. Η μελέτη δεν έχει ολοκληρωθεί για αντικειμενικούς λόγους (ο εξαναγκασθείς σε παραίτηση το 2011 ανασκαφέας κατοικεί στην Κρήτη, ενώ και οι χορηγίες είναι δυσεύρετες). Η μελέτη άρχισε το 2012, συνεχίστηκε το 2017 (με προσωπικά έξοδα) και διευκολύνθηκε από την Έφορο Ολυμπία Βικάτου με τη μελέτη στο εργαστήριο της Εφορείας στο Αργοστόλι. Το 2018 η μελέτη έγινε με χρημ. του Ιδρύματος Βεργωτή, προς τον πρόεδρο του οποίου Γεράσιμο Βεργωτή εκφράζονται ευχαριστίες, και με τη συμπαράστασή του Εφόρου Γρηγόρη Γρηγορακάκη, που δίδεσε το εργαστήριο στο Αργοστόλι. Η εξάρτηση της ανασκαφής από το τριγωνομετρικό δίκτυο έγινε από την τοπογράφο Όλγα Ανδρέατου και τον χαρτογράφο Μιχάλη Σπυριδάκη. Ορίστηκε κάνα βος τετραγώνων 5x5 στον αγρό Γεωργίου Μενεγάτου και στα δυτικά του, δίπλα και πάνω στον «περίβολο». Το 2011 ανασκάφτηκαν οι τομείς που ήταν στο καλλιεργημένο χωράφι και ανατολικά του. Η αποτύπωση της ανασκαφής έγινε από τον αρχιτέκτονα Άγγελο Νακάση και ο ορθοχάρτης από τον Μιχάλη Σπυριδάκη.

8. <https://www.archaiologia.gr/blog/2011/11/28/μυκηναϊκό-οικιστικό-κέντρο-στα-τζανν/> και <https://www.aegeussociety.org/.../prokatakrtiki-ekthesi-anaskafis-mykinaikou-ikismou...>

Βρέθηκαν ένας πλήινος λύχνος (εικ. 8) και μια βάση λοπάδας με καστανή διακόσμηση από καθαρό πηλό (εικ. 9).

β. Μακροί τοίχοι («περίβολος») και δρόμος

Αποκαλύφθηκαν τμήματα δυο μακρών τοίχων πάχους 2 μ., που όριζαν αρχαίο δρόμο με οδόστρωμα από πατητό χώμα με μικρές λατύπες, πλάτους 2 μ. με κατεύθυνση Β-Ν. Η κατασκευή των τοίχων και του δρόμου έγινε με τοποθέτηση μεγάλων πετρών, σχεδόν χωρίς θεμέλιο, σε δυο σειρές με πρόσοψη προς τον δρόμο και προς τα έξω, και γεμίστηκε το κενό με μικρότερες πέτρες και χώμα. Στη συνέχεια κατασκευάστηκε το οδόστρωμα με υπόβαση-υπόστρωμα από μικρές πέτρες, και διαμορφώθηκε η επιφάνεια με λατύπες και υπόλευκο πατητό χώμα. Ως μάρτυρα του δρόμου αφήσαμε στο Β. δωμάτιο ένα τμήμα ενός τετραγωνικού μέτρου. Ο Α. τοίχος σώθηκε μόνο στη Δ. του όψη, αφού η Α. πρόσοψη είχε διαλυθεί. Η συνέχεια του δρόμου σώθηκε Β και Ν. Ο Δ. τοίχος σώθηκε, επειδή πάνω του είχαν φυτρώσει δένδρα. Ο δρόμος ίσως συνέδεε τον οικισμό με τον θολωτό τάφο: ίχνη του τοίχου παρατηρήθηκαν στα Ν. και Δ. προς την κατεύθυνση του (εικ. 10).

γ. Αψιδωτό κτίσμα

Ανάμεσα στους τοίχους, μετά την αφαίρεση του οδοστρώματος αποκαλύφθηκε καμπύλος τοίχος, που ανήκε σε ένα μικρό δίχωρο αψιδωτό κτίσμα. Σώθηκε σε ύψος μιας ή δυο σειρών από ημίεργες πέτρες, με πάχος τοίχων 0,50 και συνολικό εμβαδό c. 30 τ.μ. Το πάχος του στρώματος που περιείχε το μικρό αψιδωτό ήταν από 0,30 μ. στα νότια μέχρι 0,40 μ. στα βόρεια λόγω της κλίσης του εδάφους. Ένας εσωτερικός τοίχος στα βόρεια ορίζει έναν στενό πρόδρομο στο μικρό αψιδωτό μέγαρο. Η είσοδος του μικρού μεγάρου βρίσκεται στον βόρειο στενό τοίχο (εικ. 11). Η κεραμική που βρέθηκε στην ανασκαφή του αψιδωτού μεγάρου το χρονολογεί στο τέλος της ΥΕ ΙΙΒ και στην αρχή της ΥΕ ΙΙΙ Γ (1250-1150 π.Χ.). Μετά την εγκατάλειψη του μικρού μεγάρου διαμορφώθηκε ο μνημειώδης δρόμος που ορίζουν οι δυο μακροί παχείς τοίχοι, όπως δείχνει η αεροφωτογραφία του 2011 (εικ. 12).

δ. Ελλειψοειδές μέγαρο

Τα πρώτα τμήματα παχύτατου καμπυλόγραμμου τοίχου αποκαλύφθηκαν αρχικά στο Ν. τμήμα της ερευνώμενης περιοχής και στη συνέχεια στο Δ. και Β. τμήμα. Με την πρόοδο της ανασκαφής διαπιστώθηκε ότι ανήκε σε μεγάλο καμπυλόγραμμο κτίσμα, πάνω στα ερείπια του οποίου ιδρύθηκε το μικρό αψιδωτό μέγαρο. Στα ΝΑ. στο τμήμα που βρίσκεται μέσα στον καλλιεργημένο αγρό, μεγάλο τμήμα του έχει εξαφανιστεί από την καλλιέργεια, που είχε φτάσει μέχρι τον κοκκινωπό βράχο (13). Ο καμπυλόγραμμος τοίχος σώθηκε σε μεγαλύτερο ύψος (1,20 μ.) στα ΒΑ. Στο Ν. τμήμα σώθηκε στο ύψος μιας

σειράς πετρών (0,40 μ.). Οι πέτρες είναι ασβεστολιθικές, ημίεργες, μεγάλες και μεσαίου μεγέθους. Το εμβαδόν είναι ~200 τ.μ. (ωφέλιμο εμβαδόν είναι ~120 τ.μ., ενώ ο καμπυλόγραμμος τοίχος πάχους ~1,20-1,50 μ. καλύπτει 80 τ.μ.). Είναι το μεγαλύτερο της εποχής, με αμέσως επόμενο εκείνο του Θέρμου (~105 τ.μ.).

Στο εσωτερικό του μεγάλου καμπυλόγραμμου οικοδομήματος αποκαλύφθηκαν τοίχοι που σχηματίζουν ένα πλάγιο **H**, που το διαιρεί σε τέσσερα δωμάτια (**εικ. 14**). Οι τοίχοι σώθηκαν σε ύψος 0,50 μέχρι 1,20 στα Β. και Α. Στην άνω επιφάνεια των, χωρίς ενδιάμεσο στρώμα, πατούν οι μεγάλες πέτρες των μεταγενέστερων τοίχων του δρόμου. Ο νότιος εσωτερικός οριζόντιος τοίχος σώθηκε ελλιπής, λόγω της καταστροφής του στο ανατολικό μέρος από την καλλιέργεια και για τη χρήση των λίθων του στην κατασκευή του μικρού κτηρίου (**εικ. 15**). Η καλλιέργεια είχε επίσης καταστρέψει ολοκληρωτικά την κεντρική είσοδο στο μεγάλο οικοδόμημα, που υποθέτουμε ότι ήταν στα ανατολικά, αφού σε κανένα άλλο σημείο του τοίχου δεν βρέθηκε άνοιγμα που θα μπορούσε να θεωρηθεί είσοδος. Το πάχος των εσωτερικών τοίχων είναι ~0,80 μ.

ε. Στρωματογραφία

Η στρωματογραφία, λόγω της ιδιαιτερότητας του χώρου, δεν ήταν ίδια σε όλη την ανασκαμμένη περιοχή: διαφορετική ήταν στο καλλιεργημένο χωράφι από εκείνη που ήταν στο ακαλλιεργητο μεγαλύτερο τμήμα της ανασκαφής, όπου ήταν τα δένδρα και οι μεγάλες πέτρες. Εδώ περιγράφεται η στρωματογραφία στο αδιατάραχτο τμήμα (**εικ. 16**).

Ανώτερο στρώμα (επιφανειακό): ήταν σκούρο καστανό, σχεδόν μαύρο, από τα φύλλα που σάπιζαν επί αιώνες, στο Β. και Δ. τμήμα του κτηρίου, όπου δεν είχε γίνει καλλιέργεια, είχαν σωρευτεί πέτρες και είχαν φυτρώσει ψηλά δένδρα. Οι μόνες ενδείξεις για αρχαία εδώ ήταν οι μεγάλες πέτρες που ανήκαν στους δυο παραλλήλους τοίχους. Ανάμεσα στα φύλλα και μέσα στο μαύρο χώμα υπήρχαν θραύσματα κεραμίδων και σκόρπιες πέτρες. Το πάχος του στρώματος ήταν 0,10-0,30 μ. Στο Α. τμήμα, όπου το χωράφι καλλιεργούνταν, η επιφάνεια ήταν σε χαμηλότερη στάθμη και το επιφανειακό καλλιεργημένο χώμα είχε ανοικτό καστανό χρώμα.

Μεσαίο στρώμα (καταστροφής): αποτελούσαν στρώσεις μεσαίου μεγέθους λίθων, πεσμένων από τους τοίχους, με χώμα σκούρο καστανό και λίγα φθαρμένα όστρακα αγχείων ΥΕ χρόνων. Το πάχος ποίκιλε από 0,30 μέχρι 1,00 κατά τόπους· στο Δωμ. 4 και σε μικρό τμήμα του Δωμ. 2 έφτασε το 1,00 μ. Στο Δωμ. 1 το πάχος ήταν 0,30 μ. (μέσος όρος). Στο Δωμ. 2 ήταν 0,50 μ. στα Α. και Ν. και 1,00 μ στα Β. και Δ. Στο τμήμα του Δωμ. 3 που ερευνήθηκε το πάχος ήταν 0,50-0,80 μ., και περιλάμβανε στο πάχος του το Μικρό Αψιδωτό Μέγαρο Β.

Κατώτερο Στρώμα (δαπέδου): είχε σφραγιστεί από το στρώμα καταστρο-

φής και είχε πάχος (μέσο όρο) 0,20 μ. Το χώμα ήταν σκληρό σκούρο καστανό, με λιπαρή υφή καμιά φορά. Οι πέτρες είχαν καταπλακώσει αγγεία, που βρέθηκαν σπασμένα στα Δωμάτια 1, 2 και 3 και σε τμήμα του δωματίου 3 που ανασκάφτηκε. Τα όστρακα των αγγείων είχαν διασπορά μέχρι και 1 τ.μ. Η φθορά και η αποσπασματικότητα είναι μεγάλη και δημιουργεί δυσκολία στη συγκόλληση, αποκατάσταση και μελέτη τους. Δυσκολία δημιουργεί και το γεγονός ότι πολλά κομμάτια των αγγείων δεν βρίσκονται, αφού έχουν παραινεί στα άσκαφτα στρώματα κάτω από τους μακρούς τοίχους, τους τοίχους των κτηρίων και τον «μάρτυρα» του δρόμου. Το πλακόστρωτο πάτωμα διατηρήθηκε σε μια γωνία του ανατολικού δωματίου 3 (εικ. 17).

Στρώμα αρχαιότερης κατοίκησης: εντοπίστηκε κάτω από τα πατώματα των Δωμ. 2, 3 και 4. Στο Δωμ. 4 φαίνεται η πορεία πιθανού τοίχου με κατεύθυνση ανατολή-δύση, μήκους 6 μ. Τμήμα τοίχου, με κατεύθυνση από ανατολή σε δύση, βρέθηκε κάτω από το πάτωμα του Δωμ. 2, ενώ άλλο μικρό τμήμα τοίχου, με κατεύθυνση βορρά-νότο, βρέθηκε κάτω από το πάτωμα του Δωμ. 3. Στην ίδια φάση χρονολογείται ο λοξός τοίχος έξω ΒΔ. από το μέγαρο. Πριν από την αρχαιότερη κατοίκηση είχε σκαφτεί τμήμα του βράχου στα βόρεια και δυτικά, όπου εντοπίσαμε αυτό που ονομάσαμε λάκκο (βόθρο).

στ. Αναπαράσταση του μεγάρου

Τα στοιχεία δεν βοηθούν στην προσπάθεια εικονικής ανακατασκευής του οικοδομήματος. Η ποσότητα των πετρών, αν συνυπολογιστούν οι πεσμένες που βγήκαν κατά την ανασκαφή, και οι πέτρες των αναλημματικών τοίχων και των τοίχων του δρόμου, που προέρχονταν από την καταστροφή του οικοδομήματος, δεν αρκεί για να στηρίξει την ύπαρξη εξολοκλήρου πετρόκτιστων τοίχων. Προτείνουμε ανακατασκευή του με κρηπίδα πετρόκτιστη μέχρι ύψος περίπου 1,50 μ., και με ανωδομή από πλίνθους και πολλά ξύλα, που θα στηρίζαν την πιθανόν κεκλιμένη στέγη που θα ήταν κατασκευασμένη από ξύλα, κλαδιά και λάσπη. Οι ποσότητες πηλόμαζας από ανοικτό καστανό καθαρό πηλό, που συλλέχθηκαν σε όλη την έκταση και σε όλα τα βάθη της ανασκαφής, ήταν προφανώς δομικά στοιχεία των τοίχων και της στέγης. Η συλλογή κομματιών κάρβουνου από ξύλα ενισχύει την απόδοση αυτή. Τμήματα πλίνθων ή και ολόκληροι πλίνθοι βρέθηκαν σε πολλά σημεία. Ανάλογη δόμηση φαίνεται ότι είχαν τα κτήρια στα Σταροχώραφα και στον Βουνιά Σάμης, όπου όμως δεν βρέθηκαν εσωτερικοί τοίχοι. Είναι πιθανόν το μεγάλο πάχος του σωσμένου τμήματος των τοίχων να οφείλεται στο ότι σε όλο το οικοδόμημα (ή σε τμήμα του) υπήρχε ξύλινο “πατάρι” για τη διαμονή των ενοίκων, ενώ οι τροφοπαρασκευαστικές και βιοτεχνικές δραστηριότητες τους πραγματοποιούνταν στα ισόγεια διαμερίσματα. Αυτό τεκμηριώνεται από τα μαγειρικά σκεύη και σκεύη πόσης και εστίασης, από τα πέτρινα εργαλεία, και από τον αριθμό των αγνύθων και άλλων σύνεργων υφαντικής.

Χρονολογικός πίνακας της Υστεροελλαδικής (ΥΕ) περιόδου
 ΥΕ I: 1580-1000, ΥΕ ΙΙΑ: 1480-1425, ΥΕ ΙΙΒ: 1425-1390, ΥΕ ΙΙΑ: 1390-1330,
 ΥΕ ΙΙΒ: 1330-1190, ΥΕ ΙΙΓ 1190-1070, Υπομυκηναϊκή: 1070-100

Κεραμική

Η τελευταία χρονολογικά μελέτη ΥΕ - κεραμικής στην Κεφαλληνία⁹ έγινε πριν από είκοσι χρόνια. Το υλικό που υπήρχε στη διάθεση της μελέτης είχε χρονολογηθεί μετά την ΥΕ ΙΙΒ (1450-1390 π.Χ.) και προερχόταν μόνο από τους τάφους, ενώ η μεγάλη πλειονότητα χρονολογούνταν στην ΥΕ ΙΙΙ Γ (1190 π.Χ.). Η καθιερωμένη¹⁰ από τους Arne Furumark και P. Mountjoy τυπολογία λίγο βοηθάει στην ταύτιση των τύπων της κεραμικής από το μέγαρο.

Διατυπώνεται μια γενική παρατήρηση: η λεπτότεχνη γραπτή κεραμική, η τυπική «μυκηναϊκή», είναι σπάνια στο μέγαρο, και αυτό δημιουργεί δυσκολία στην ταύτιση και χρονολόγηση των τύπων αγγείων. Ακόμη, δεν υπάρχουν για σύγκριση δημοσιευμένα κεραμικά σύνολα από οικιακά στρώματα στην Κεφαλληνία. Να τονιστεί ότι η κεραμική που προέρχεται από οικιστικό περιβάλλον, όπου επιδρούν πολλοί παράγοντες φθοράς, είναι κακά διατηρημένη, δύσκολη στην ανάκτηση λόγω μεγάλου θρυμματισμού, και δυσκολότερη στη συγκόλληση και αποκατάσταση, λόγω της όπτησης σε χαμηλή θερμοκρασία. Η κεραμική των τάφων, όπου το περιβάλλον είναι διαφορετικό, είναι καλύτερα διατηρημένη: τα αγγεία είναι συνήθως ακέραια.

Σε όλα τα δωμάτια του μεγάρου και σε διάφορα στρώματα συλλέχτηκαν όστρακα αγγείων που χρονολογούνται στις περιόδους από την ύστερη ΜΕ ΙΙΙ μέχρι και την πρώιμη ΥΕ ΙΙΙ Γ (1650-1150 π.Χ.). Αν και πολλά όστρακα συνανήκουν, δεν κατέστη δυνατή η συγκόλληση ολόκληρων αγγείων. Οι βασικές και οι πιο πολυάριθμες κατηγορίες κεραμικής είναι:

α) Τροχήλατη κεραμική γκριζα ή καστανή απο καθαρό ή λιγότερο καθαρό πηλό τοπικής μεσοελλαδικής παράδοσης, κακοψημένη. Σχήματα: κάνθαροι (εικ. 18-19) και σκύφοι με λοξές μικρές λαβές (ΜΕ ΙΙΙ/ΥΕ Ι). (εικ. 20)

β) Τροχήλατη λεπτότεχνη τοπική «κεφαλληνομυκηναϊκή» κεραμική ΥΕ ΙΙ και ΙΙΙ περιόδων, από καθαρό πηλό, σε υποκατηγορίες: κιτρινόλευκη (κύλικες), ανοικτή καστανή και ερυθρωπή. Ελάχιστα έχουν διακόσμηση. Τυπικά σχήμα-

9. MOUNTJOY P. 1999. *Regional Mycenaean Decorated Pottery*, τόμοι I- II Verlag Marie Leidorf GMBH-Rahden / Westf. Τις ταυτίσεις και χρονολογίες αυτές ακολουθεί η SOUYOUD-ZOGLIOU 1999 στο συνθετικό βιβλίο της: *The Ionian Islands in the Bronze and Early Iron age, 3000-800 BC*, Liverpool 1999.

10. FURUMARK A. 1941, *The Mycenaean Pottery: Analysis and Classification*.

τα είναι τα αλάβαστρα (εικ. 21), οι σκύφοι (εικ. 22), οι ανοικτοί αμφορείς (23), οι κύλικες-υψίποδες και με χαμηλό ή μεσαίο πόδι (εικ. 24, 25, 26, 27), οι λεκάνες οι πρόχοι, τα κύπελλα, οι υδρίες, οι αμφορείς, οι δίσκοι, και τα πινάκια.

γ) Χειροποίητη κεραμική από μαύρο έως σκούρο καστανό ακάθαρτο πηλό, καμιά φορά με εγγάρακτη (εικ. 28), ανάγλυφη, ταινιωτή, σχοινόμορφη, ή στολιδωτή διακόσμηση (εικ. 29-30). Είναι επιβίωση ΜΕ τοπικής κεραμικής παράδοσης. Κύρια σχήματα: πιθαράκια, κάδοι, αμφορείς, λεκάνες, βαθιά κύπελλα, λοπάδες). Είναι μια ενδιαφέρουσα επιβίωση τοπικής κεραμικής παράδοσης και δεν έχει προσεχτεί ιδιαίτερα. Η κεραμική αυτή έχει βρεθεί επίσης στις Τρεις Λαγκάδες Ιθάκης και σποραδικά αναφέρεται σε άλλες θέσεις της δυτικής Ελλάδας.

δ) Χονδροειδής χειροποίητη κεραμική από ακάθαρτο πηλό, κύρια σε μαγειρικά και αποθηκευτικά αγγεία, πιθαράκια (εικ. 31), αμφοροειδείς χύτρες (εικ. 32), λεκάνες, κάδους με μικρές (εικ. 33) ή διχαλωτές λαβές (εικ. 34), πώματα αγγείων (εικ. 35-36).

Άλλα πήλινα ευρήματα

Ιδιαίτερα αναφέρεται μια κατηγορία πήλινων σκευών για τα οποία δεν έχω βρει, τουλάχιστον ως τώρα, ακριβή παράλληλα. Πρόκειται για πήλινα δισκοειδή σκεύη με λαβή και θήλαστρο. Υποθέτουμε ότι είναι σύνεργα για την προετοιμασία του μαλλιού (γνέσιμο) για την παραγωγή του μάλλινου νήματος. Μια άλλη υπόθεση είναι ότι είναι πώματα κλειστών αγγείων, για ασφαλή μεταφορά τους (εικ. 37, 38, 39).

Συλλέχθηκαν ακόμη μερικές δεκάδες αγνύθες (υφαντικά βαρίδια διαφόρων μεγεθών και σχημάτων): σφαιρικά, αμφικωνικά, κωνικά, κυλινδρικά, δισκοειδή (εικ. 40, 41, 42, 43).

Άλλα ευρήματα

- Λίθινα εργαλεία από βότσαλα διαφόρων τύπων (εικ. 44, 45, 46).
- Ένα σταγονόσχημο επίμηκες περιάπτο ή σφραγιδόλιθος, μήκους 0,04 μ. και μέσης διαμέτρου 0,012 μ., από καστανοπράσινο σερπεντινίτη, με σπασμένη οπή ανάρτησης και γλυμμένο δυσδιάγνωστο θέμα στην ημισφαιρική κάτω επιφάνεια (ιπτάμενος γρύπας;) (εικ. 47a, b).
- Ένα δόντι κάπρου με οπές, πιθανόν κρεμαστό κόσμημα (;) (εικ. 48).
- Ένα λίθινο κωνικό σφονδύλι από γκρίζο στεατίτη (εικ. 49).
- Μια τριγωνική αιχμή πυριτόλιθου, καλοσχηματισμένη (εικ. 50).
- Μια σφαιρική χάντρα από κόκκινο αιματίτη (εικ. 51).

- Κόκαλα και δόντια θηλαστικών ζώων, κυρίως αιγοπροβάτων και χοίρων.
- Εδώδιμα όστρεα (πεταλίδες).
- Πολυάριθμα απολεπίσματα από επεξεργασία πυριτόλιθου.
- Κομμάτια κάρβουνου και σπόροι από το νεροκόσκινο (δεν μελετήθηκαν ακόμη).

Ευρήματα από τους ρωμαϊκούς τάφους

Συλλέχτηκαν σκελετοί και κρανία σε μέτρια διατήρηση, ένα πήλινο λυχνάρι καθώς και υστερορωμαϊκή κεραμική του 2/3ου αι. μ.Χ.

Σύνοψη και ερμηνεία των δεδομένων

1. Στην Κεφαλληνία δεν υπάρχουν γνωστοί ΜΕ οικισμοί ανασκαφικά τεκμηριωμένοι. Επιφανειακά ευρήματα από την περιοχή Αργοστολιού-Λιβαθώς¹¹ φανερώνουν οικιστική παρουσία στην περιοχή στην ύστερη ΜΕ περίοδο. Στις θέσεις *Κράνη*, *Κακό Λαγκάδι*, *Κοκολάτα* - «Καγκέλισσες», έχουν ανασκαφτεί από τον Π. Καββαδία ΜΕ θηκοειδείς τάφοι, πιθανόν ενταγμένοι σε τύμβο ανάλογο με της Λευκάδας και της Μεσσηνίας κατά τον ανασκαφέα Π. Καλλιγιά). Στη θέση *Διασταύρωση Κοκολάτων* εντοπίστηκε με επιφανειακή έρευνα οικισμός, του οποίου η σπουδαιότητα θα αποδειχτεί μόνο με ανασκαφική έρευνα. Η ανασκαφή του μεγάρου Τζαννάτων δείχνει ανάλογη εξέλιξη στη ΝΑ Κεφαλληνία κατά τη ΜΕ.

2. «Η ΥΕ περίοδος στην Κεφαλληνία χαρακτηρίζεται από την έλλειψη οικισμών, σε αντίθεση με την πληθώρα των τάφων» έγραφε πριν από 19 χρόνια η έγκυρη μελετητήρια των Ιονίων Νήσων κατά την ΕΧ και την ΠΕΣ, Χριστίνα Σουγιουτζόγλου. Τα δυο ανασκαμμένα από τον Μαρινάτο κατάλοιπα στα *Σταροχώραφα*¹² Κράνης και στη θέση *Άγιοι Θεόδωροι - Βουνιάς* (Πουλάτα ή Βλαχάτα) *Σάμης*¹³ δεν διατηρήθηκαν, οι πληροφορίες του ανασκαφέα είναι λιγοστές και τα ελάχιστα ευρήματα δεν φωτίζουν ιδιαίτερα την εποχή. Η χρονολόγηση του κτηρίου στα *Σταροχώραφα* είναι ΥΕ ΙΙΙ Γ περιόδου, ενώ εκείνου στο Βουνιά Σάμης, όπου ένας τοίχος αναφέρεται καμπύλος ίσως στην ΥΕ ΙΙΙΑ. Έχει διατυπωθεί και η άποψη¹⁴ ότι τα καμπυλόγραμμα κτήρια συνδέονται με ποιμενικούς, ημινομαδικούς πληθυσμούς.

11. SOUYOUDZOGLU-HAYWOOD 1999.

12. ΜΑΡΙΝΑΤΟΣ 1932, σσ. 14 κ.ε.

13. ΜΑΡΙΝΑΤΟΣ «Έρευναι εν Σάμη της Κεφαλληνίας», *ΑΕ* 1964, σσ. 23-25, εικ. 2, πίν. 3:4-6, 4: 1-2· Souyoudzoglou-Haywood 1999, σσ. 45-46 (αφ. 45).

14. HAMMOND N. 1976, *Migrations and Invasions in Greece and Adjacent Areas*, Oxford.

3. Τα τελευταία χρόνια στην Κεφαλληνία έχουν προστεθεί δυο σημαντικές ανασκαφές με οικιστικά κατάλοιπα: Μία κοντά στο Αργοστόλι στον αγρό Τσιλιμιδίου, στη θέση *Παλιά Στάνη- Προσπολείκα*, που ανασκάφτηκε από τον Α. Σωτηρίου και συνεργάτες το 2010 κ.ε., και η δική μας στα Κατσιβελάτα Τζαννάτων το 2011-13. Από όσα γνωρίζω, το οικιστικό κατάλοιπο στο Αργοστόλι έχει ευθύγραμμους τοίχους και χρονικό όριο εγκατάλειψης την ΥΕ ΙΙΓ. Περισσότερα για την ανασκαφή αυτή έχουν εκτεθεί αλλού¹⁵.

4. Το μέγαρο των Τζαννάτων ανήκει στη δυτική περιφέρεια του μυκηναϊκού κόσμου, άρα η ΝΑ. Κεφαλληνία δεν μπορεί να θεωρηθεί κέντρο ενταγμένο σε αυτό που στη βιβλιογραφία αναφέρεται ως «μυκηναϊκή «επικράτεια». Η εγκατάσταση δεν είναι τυπική «μυκηναϊκή», όπως δεν είναι ο Θέρμος στην Αιτωλία και τα αντίστοιχα λείψανα στο Αμελί της Λευκάδας¹⁶ και στις Τρεις Λαγκάδες στην Ιθάκη¹⁷. Είναι τοπικό αγροτικό και κτηνοτροφικό κέντρο σε μια εύφορη και πολύυδρη κοιλάδα, κοντά σε ένα φυσικό λιμάνι που του επέτρεπε επαφές με τη γύρω νησιωτική και στεριανή περιοχή. Χρονολογικά το μέγαρο Τζαννάτων έχει παράλληλη ιστορία με το αντίστοιχο μεγάλο αψιδωτό και τα καμπυλόγραμμα και ευθύγραμμα κτήρια στο Θέρμο¹⁸.

Οικοδομική ιστορία της θέσης

1. Η στρωματογραφία έδειξε ότι υπήρχε αρχαιότερη κατοίκηση γύρω στα 1650-1600 π.Χ. (ΜΕ ΙΙΙ ύστερη/ΥΕ Ι). Στη φάση αυτή χρονολογούνται οι εκσκαφές στον βράχο σε βάθος μέχρι 1,00 μ., στο ΒΔ. τμήμα του χώρου, για δημιουργία ορύγματος και ισόπεδου χώρου για την οικοδόμηση στον χώρο που παρουσίαζε ήπια ανωφέρεια στο σημείο αυτό. Σώθηκαν μόνο ίχνη από τις εργασίες, αφού στο ΒΑ. τμήμα είχε αλλοιωθεί ο χώρος από την καλλιέργεια. Έξω από το ΒΔ. τμήμα του μεγάρου ανακαλύφθηκε τοίχος παράλληλος με αυτόν του μεγάρου, για την ανακοπή των νερών που θα έπεφταν πάνω στον τοίχο, λόγω της κατωφέρειας, όπως έγινε και στο Αμελί Λευκάδας. Στην ίδια φάση χρονολογούνται οι σειρές πέτρες, που αποκαλύφθηκαν κάτω από το πάτωμα του μεγάρου και πιθανόν ανήκαν σε διαλυμένους τοίχους. Το κτήριο αυτό ήταν πιθανόν μια ημιυπόγειο καλύβα με λίθινη κρηπίδα και πλίνθους στο

15. Αρχαιολογικό Έργο στη βορειοδυτική Ελλάδα 2014 (υπό έκδοση).

16. W. DÖRPFELD, *Alt-Ithaka I-II. Ein Beitrag zur Homer-Frage*, München 1927. 201 κ.ε.

17. BENTON-WATERHOUSE, BSA 68, "Excavations in Ithaca: Tris Langades", BSA 68 (1973), 1-24. 1973, fig 9.

18. Ι.Α. ΠΑΠΑΠΟΣΤΟΛΟΥ, ΘΕΡΜΟΣ. *Το Μέγαρο Β και το Πρώμο Ιερό. Ανασκαφές 1992-2003*, Αθήνα 2008.

άνω μέρος των τοίχων. Κεραμική της πρώιμης φάσης (ΜΜ ΙΙΙ) ανακαλύφθηκε τη δεύτερη χρονιά στο ΒΔ. τμήμα της ανασκαφής, όπου διακρινόταν το όρυγμα. Όμοιο όρυγμα για ημιυπόγειο κτιστή καλύβα βρέθηκε κάτω από το αψιδωτό Μέγαρο Α του Θέρμου και είχε θεωρηθεί από τον πρώτο ανασκαφέα του Ιερού, Γεώργιο Σωτηριάδη, τάφος με καύσεις νεκρών.¹⁹

2. Στις αρχές του 15ου αι. π.Χ. (ΥΕ ΙΙΑ), μετά την εγκατάλειψη του αρχικού κτίσματος, ισοπεδώθηκε η περιοχή, πολλά όστρακα θάφτηκαν στον «βόθρο» και κάτω από το πάτωμα, και ιδρύθηκε το μεγάλο μέγαρο. Στο Β. και ΒΔ. τμήμα του οικοπέδου, η εσωτερική όψη του παχίου καμπύλου τοίχου «επενδύει» την κάθετα σκαμμένη επιφάνεια και η εξωτερική όψη να «πατάει» ψηλότερα πάνω στο βράχο. Όμοια δόμηση είχε ένα αποσπασματικά σωσμένο μέγαρο σε σχήμα D στο Αμελί Λευκάδας, που δεν χρονολογήθηκε από τον Doerpfeld²⁰. Η κατασκευή των κτηρίων στο Αμελί, στο Θέρμο Αιτωλίας, στις Τρεις Λαγκάδες Ιθάκης, στο Αργοστόλι και στα Τζαννάτα Κεφαλληνίας έγινε στην περίοδο που αντιστοιχεί στην ΥΕ Ι - ΙΙΑ φάσεις κεραμικής των μεγάλων μυκηναϊκών κέντρων (Αργολίδα, Μεσσηνία), αλλά χαρακτηρίζονται από συντηρητισμό και βρίσκονται μέσα στη ΜΕ παράδοση, όπως τεκμηριώνεται από τον αρχιτεκτονικό τύπο (καμπυλόγραμμα), και την κεραμική.

3. Με την ανασκαφή του ελλειψοειδούς μεγάρου στα Τζαννάτα (εικ. 52) φωτίζονται οι πρώιμες φάσεις της ΥΕ στην Κεφαλληνία, από τις οποίες γνωστοί ως τώρα είναι οι τάφοι στα Κοκολάτα με ύστερη ΜΕ και πρώιμη ΥΕ κεραμική. Στον περιορισμένο χώρο που ανασκάψαμε κάτω από τους τοίχους του δρόμου και το μικρό μέγαρο αλλά και στο “όρυγμα” στα ΒΔ κάτω από το μεγάλο μέγαρο, συλλέχθηκε ΜΕ κεραμική με τυπικά σχήματα καθάρους και κύλικες με υψωμένη γωνιώδη λαβή.

19. odysseus.culture.gr/h/2/gh251.jsp?obj_id=18981.

20. Ό.π., σημ. 14.

ABSTRACT

LBA ELLIPSOID MEGARON AT TZANNATA,
NEAR POROS AT KEPHALLENIA.NEW EVIDENCE FOR THE LBA IN KEPHALLENIA
AND THE IONIAN ISLANDS**Andonis Vasilakis***PhD, Director Emeritus of Antiquities*

In 2011-2013 a new excavation has revealed a large ellipsoid/ovoid building with a small ellipsoid building built later on its ruins at the location 'Riza' near the village Tzannata/Poros. This discovery has changed our knowledge of the LBA Kephallenia. The island is heavily marked in the Homeric epic, as the possible seat of the leader of a west Greek kingdom in the late Mycenaean period.

Architecture: The rescue excavation uncovered in successive layers: a) a cemetery of Roman tile graves; b) two long parallel walls bordering a road, constructed after the destruction of the small ellipsoid in the early LH IIIC; c) a small ellipsoid/ovoid building, constructed above the remains of the large ellipsoid after its destruction; d) a large ellipsoid/ovoid building. This was founded in the LH IIA period and destroyed in the LH IIIB early period. It is divided in four rooms by three walls in the shape of a H.

In deeper layers parts of walls belonging to an earlier habitation were discovered, dated in MM H III/LH I period.

Pottery: Pottery of all periods from MH III to LH III periods was collected. The basic wares are: a) *Fine* or *semi-fine* pottery of the late MH/early LH I periods. Some have common shapes with pottery from the Mainland. b) Fine pottery of the LH II and LH III periods. This can be put into three main sub-categories: the *yellowish*, mostly in chalices; the *light brown*; and the *reddish* used in other shapes. Some pots have variety of color on the surface due to the unequal firing of the clay. A few preserve painted decoration. c) Hand-made *coarse* pottery from MH III to LH III, fragmentary and badly preserved, with low firing and unclean clay, from light brown or grey to dark brown or grey clay, used mostly in cooking and domestic shapes. d) Handmade pottery, of the same clay as the above category, but with *relief* and *barbotine* decoration. The thickness varies from thin to thick, depending of the use of each. It is a local tradition common to other sites in the West Greece and farther to the North.

Other Finds: Other clay finds were a) swindle weights and other implements of various shapes and sizes: spherical, conical, bi-conical, cylindrical and

round. b) Jewelry including a pendant/seal stone of serpentine with an engraved depiction of a flying griffin (?), a haematite bead and a soapstone swindle. c) Stone tools of various shapes. d) Bones and teeth of various animals, mainly goats, sheep and pigs. e) Many flakes and broken blades of chert and flint stone, including a well-shaped triangular chert blade. f) An interesting find was a boar tusk, with holes for fastening (part of a helmet? Or pendant?). g) From the Roman tile graves, apart from the skull and bones, only some pottery was collected.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΕΙΚΟΝΩΝ

Εικ. 1: Η περιοχή Πόρου Κεφαλληνίας. Αποψη από τη θάλασσα. Στο ύψωμα πίσω, ανάμεσα στις δύο όχθες του φαράγγιού του Βόχυνα, ο λόφος με το ΥΕ μέγαρο.

Εικ. 2: Η περιοχή της ανασκαφής. Αριστερά ο οικισμός Ρίζα Τζαννάτων. Δεξιά μπροστά, στο ξέφωτο, η θέση Κατσιβελάτα, όπου το ΥΕ μέγαρο. Πισω δεξιά ο λόφος Ράχη και στο βάθος το φαράγγι του Βόχυνα.

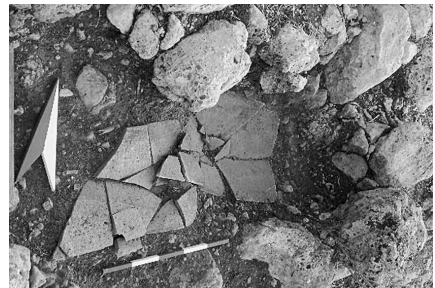
Εικ. 3: Δένδρα στον χώρο της ανασκαφής πριν από την κοπή τους 2011.

Εικ. 4: Σωρός λίθων μετά την κοπή των δένδρων 2011.

Εικ. 5: Κοπή δένδρων στον χώρο της ανασκαφής 2011.

Εικ.6: Ρωμαϊκός καλυβίτης τάφος 1 2012.

Εικ. 7: Ρωμαϊκός καλυβίτης τάφος 2 2012.

Εικ. 8: Λύχνος απο ρωμαϊκό τάφο.

Εικ. 9: Βάση λοπάδας
από ρωμαϊκό τάφο.

Εικ. 10: Δρόμος προς τα νότια.
Δεξιά κάτω διακρίνεται ο καμπύλος τοίχος
του αψιδωτού κτίσματος.

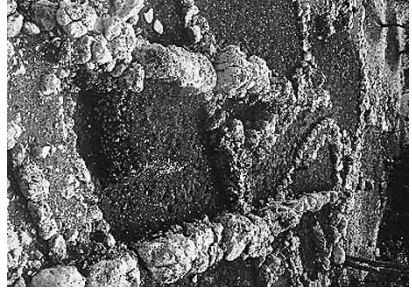
Εικ. 11: Αψιδωτό κτίσμα. Ο μακρός τοίχος
περνάει απο πάνω του.

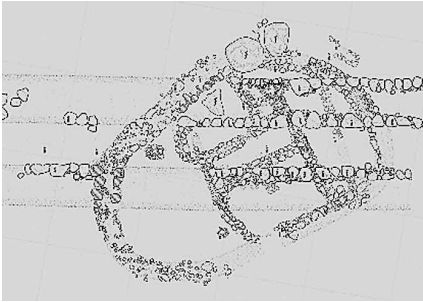
Εικ. 12: Αεροφωτογραφία του χώρου
της ανασκαφής τον Οκτώβριο 2011.

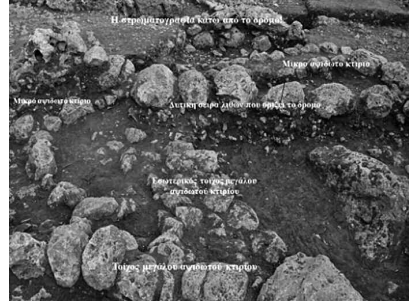
Εικ. 13: Τοίχοι κάτω από τον δρόμο στις αρχές της ανασκαφής του 2012.

Εικ. 14: Το μεγάλο ελλειψοειδές μέγαρο μετά το τέλος της ανασκαφής το 2013.

Εικ. 15: Κάτοψη της ανασκαφής με αρχιτεκτονικές φάσεις. Φάση I κόκκινο: Μακροί τοίχοι + δρόμος. Φάση II μπλε: αψιδωτό μέγαρο. Φάση III πράσινο: ελλειψοειδές μέγαρο. Φάση IV: αρχαιότερη εγκατάσταση 2012.

Εικ. 16: Στρωματογραφία της ανασκαφής.

Εικ. 17: Πάτωμα με βοτσαλωτές πλάκες στο δωμάτιο 4.

Εικ. 18: Κάνθαρος με ψηλές οξυκόρυφες λαβές ΜΕ ΙΙΙ παράδοσης.

Εικ. 19: Όστρακα συνανήκοντα σε κάνθαρο ΜΕ ΙΙΙ παράδοσης.

Εικ. 20: Σκύφος με λοξή λαβή ΜΕ ΙΙΙ παράδοσης.

Εικ. 21: Ωσειδές αλάβαστρο από καθαρό πηλό.

Εικ. 22: Λαβή σκύφου από καθαρό πηλό.

Εικ. 23: Λαβή ανοικτού αμφορέα.

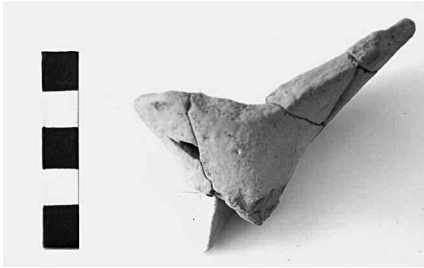
Εικ. 24: Χαμηλή βάση κύλικας από καθαρό πηλό.

Εικ. 25: Πόδι κύλικας μεσαίου μεγέθους.

Εικ. 26: Ψηλό πόδι κύλικας.

Εικ. 27: Άνω τμήμα κύλικας με ψηλό πόδι.

Εικ. 28: Όστρακο με εγχάρακτη διακόσμηση.

Εικ. 29: Όστρακα με ανάγλυφη διακόσμηση.

Εικ. 30: Όστρακα με στολιδατή διακόσμηση.

Εικ. 31: Κάτω τμήμα από πιθαράκι.

Εικ. 32: Αμφοροειδής χύτρα.

Εικ. 33: Μικρή λαβή κάδου.

Εικ. 34: Διχαλωτή λαβή αγγείου.

Εικ. 35: Πώμα αγγείου από πόδι κύλικας σε δεύτερη χρήση.

Εικ. 36: Πώμα αγγείου με απόφυση ως λαβή.

Εικ. 37: Πήλινο σκεύος με λαβή, κάθετη οπή και «θήλαστρο».

Εικ. 38: Πήλινο σκεύος με λαβή, κάθετη οπή και «θήλαστρο».

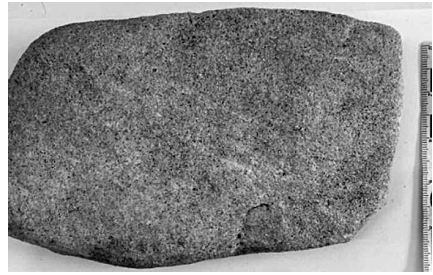
Εικ. 39: Πήλινο σκεύος με λαβή, κάθετη οπή και «θήλαστρο».

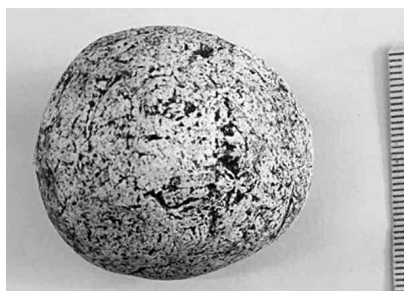
Εικ. 40-41: Πήλινο «φαλλόσχημο» υφαντικό βάρος (αριστερά). Πήλινο καρινωτό υφαντικό βάρος (δεξιά).

Εικ. 42-43: Πήλινο σφαιρικό υφαντικό βάρος (αριστερά). Πήλινο αμφικωνικό υφαντικό βάρος (δεξιά).

Εικ. 44: Λίθινο εργαλείο.

Εικ. 45: Λίθινο εργαλείο από βότσαλο.

Εικ. 46: Λίθινο εργαλείο από βότσαλο.

Εικ. 47: Σταγονόσχημο επίμηκες περίαπτο ή σφραγιδόλιθος από καστανοπράσινο σερπεντινίτη με γλυμμένο δυσδιάγνωστο θέμα στην ημισφαιρική κάτω επιφάνεια (ιπτάμενος γρούπας;)

Εικ. 48: Ελλειψοειδής χαύλιος κάπρου με οπές στερέωσης.

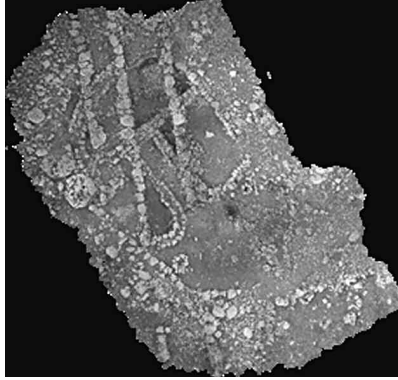
Εικ. 49: Λίθινο κωνικό σφονδύλι από γκρίζο στεατίτη.

Εικ. 50: Τριγωνική αιχμή πυριτόλιθου.

Εικ. 51: Σφαιρική χάντρα από κόκκινο αιματίτη

Εικ. 52: Ορθογάρτης της ανασκαφής.